

**KELKİT YÖRESİNDE KULLANILAN ATASÖZLERİNDEN ON SEKİZİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME****Doç. Dr. Ali ÇİÇEK*****ÖZET**

Bu makalede, önce atasözü kavramı ve atasözü değerindeki özlü sözlerle ilgili çalışmalardan bazıları üzerinde kısaca durulacak ve ardından Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Öğütlü köyü ve çevresindeki köylerde devam eden ağız taramalarından ve uzun zamandan beri yürütülen atasözü derlemelerinin sonunda elde edilmiş olan dil malzemesinden seçili mahallî 18 atasözünün açıklamaları ele alınacaktır.

Bu çalışma, doküman incelemesi bakımından kısmen nitel; temel veriler açısından da, anılan yörede uzun zamandan beri yapılan ve hâlen sürdürülmekte olan ağız taramalarına dayalı bir derleme çalışması mahiyetindedir. Seçilen bu 18 atasözünün her biri için eldeki atasözü sözlükleri ve bilgisayar taramaları yapılmaya çalışılmış ve tekrarlarından kaçınılmıştır. Şayet seçilen bu sözler, diğer atasözleriyle anlam ve şekil farklılıkları taşıyorsa, bu çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu mahallî atasözlerinin anlamları öncelikle bilgilerine müracaat edilen kaynak kişilerin yorumlarına göre verilmiş, bu açıklamaların yeterli olmadığı durumlarda genel sözlüklerden, konuyla ilgili diğer verilerden de yararlanılmıştır.

Bu çalışmanın ana konusunu ağız taramalarından seçilen ve yazının akışı içinde ele alınan mahallî 18 atasözü teşkil etmektedir. Atasözü veya atasözü değerindeki özlü sözlerin ağız çalışmaları yöntemiyle tespit edilmesinde zaman unsuru çok önemlidir. Çünkü uzun bir zaman ve tecrübe ile süzülüp gelen bu özlü sözleri, ağız çalışmalarındaki belli konuşma metinlerinin kapsam ve kayıtlarında olduğu gibi bulmak çok zordur. Bu sözler; daha çok karşılaşılan bir olay, bir durum, sosyal bir davranış sonucunda ifade edilirler.

Atasözleri, deyimler ve özlü sözler toplumların kültürel yapılarını, maddi ve manevi değerlerini veciz bir şekilde açıklarlar. Türkçeye ait söz varlığının bu unsurları, birtakım sırları bugün de bilinmeyen dil denen olağan üstü unsura büyük bir özellik ve güzellik katarlar. Atasözleri veya bu değerdeki sözler, bazen sayfalar dolusu yazılarla anlatılamayan bir durumu, bir düşünceyi birkaç kelime dâhilinde kısa ve kalıplaşmış ifadelerle en çarpıcı bir biçimde açıklarlar.

Anahtar kelimeler: Atasözü, özlü söz, derleme, Türkçe, sözlük.

A STUDY ON EIGHTEEN PROVERBS USED IN KELKIT REGION**ABSTRACT**

In this article; First of all, some of the works related to the concept of proverbs and proverbial words will be briefly emphasized and later the explanations of 18 local proverbs selected from the dialectical materials I have been conducting in the village of Öğütlü and its surrounding villages in the district of Kelkit in Gümüşhane and the language material obtained from the proverb collection for a long time will be discussed.

This study is qualitative in terms of partial document review; in terms of basic data, it is a compilation study based on dialects that have been carried out for a long time and are still ongoing in the mentioned region. Of these 18 proverbs chosen; some proverbs and idioms dictionaries were searched based on some other sources and their repetitions were avoided. If these selected words differ in meaning and form with other proverbs, they were included in this study. The meanings of these local proverbs were given

* Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Orcid: 0000-0003-3487-7794, acicek@erzincan.edu.tr

Derleme Makale.

Sayfa Sayısı: 506-514

Makale Geliş Tarihi: 30.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 13.03.2021

Makale Yayın Tarihi: 05.05.2021

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

according to the comments of the source people whose information was consulted. If these explanations were not sufficient, general dictionaries and other relevant data were also used.

The main subject of this study consists of 18 local proverbs selected from dialects and discussed in the course of the article. The element of time is very important in determining the quotations in proverbs or proverbs by dialect studies. Because it is very difficult to find these succinct words that have come through over a long period of time and experience, as in the scope and records of certain speech texts in dialect studies. These words; They are mostly expressed in situations such as an event, a situation, or a social behavior act.

Proverbs, idioms and quotations succinctly explain the cultural structures, material and spiritual values of societies. These elements of Turkish vocabulary add a great feature and beauty to the extraordinary element called language, some of whose secrets are still unknown today. Proverbs, or words at this value, explain in the most striking way a situation, a thought that cannot be explained in pages of articles, with short and stereotyped expressions within a few words.

Keywords: Proverb, quotations, compilation, Turkish, dictionary.

1. GİRİŞ

Atasözleri; uzun tecrübeler sonunda şekillenen ve çok çeşitli konularda insanlara rehberlik etme özelliğine sahip olan kısa ve ders verici mahiyetteki söz varlıklarıdır. Bu kalıp sözlerle ilgili çok şeyler söylenmiş ve çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunların bir kısmı kitap, büyük çoğunluğu; makale, derleme ve bildiri konusu olarak ele alınmıştır. Ayrıca atasözlerini bir araya toplayan birçok atasözü sözlükleri de hazırlanmıştır. Mesela; Sâmîha AYVERDİ'nin *Türkçenin Nakışları*, Ömer Asım AKSOY'un *Atasözleri Sözlüğü*, Ali Püsküllüoğlu'nun *Türk Atasözleri Sözlüğü* vb. sözlük çalışmaları bunlardan birkaçıdır. Kültürel unsurlarımızın nesilden nesile aktarılmasında çok önemli görevler üstlenen bu kalıplaşmış sözler Türkçenin cazibeli ve renkli söz varlıklarını teşkil etmektedirler. Çoğunda mecazî bir anlatım bulunan bu sözlerle ilgili tanımlardan birkaçı aşağıda verilmiştir.

Türkçe Sözlük'te atasözü için, "Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, sav, darbimesel." karşılığı bulunmaktadır. Bordas isimli sözlükte, "Bir tecrübe kapsamında meydana gelmiş öğüt veya gerçeği açıklayan veciz bir düşünce takdimi, veciz söz, deme, büyük söz, slogan, özdeyiş." açıklaması mevcuttur. Kamûs-ı Türkî'de ise atasözüne, " Darb-ı mesel, mebnî ale'l-hikâye olup misâl gibi irâd olunan meşhûr söz, atalar sözü, durûb-ı emsâl." karşılıkları verilmiştir.

Ayrıca, atasözlerin tanım ve kısa açıklamalarıyla ilgili olarak atasözü sözlüklerinin birkaçında da şu ifadeler mevcuttur: "Atasözleri kalıplaşmış (klişe durumuna gelmiş) sözlerdir." (Aksoy, 2019: 15). Dilimizde sav, meşhur söz, özlü söz, darb-ı mesel olarak isimlendirilen ve ilk örneklerini Orhun Abideleri, Divanü Lügati't-Türk ve Dede Korkut Kitab'ında (Yıldırım, 2019: önsöz) gördüğümüz atasözleri toplumun yaşantısını, değer yargılarını vb. hususları veciz bir

biçimde ifade etmektedirler. Bu kalıp ifadeler bir milletin ortak ürünleri olup sade, kısa ve insanları etkileyici özelliklere sahiptirler. Ayrıca atasözleri ve deyimler; bir milletin kültür seviyesini, uzun bir süreç içinde kazandığı hayat tecrübesini, olaylara ve dünyaya (Ayverdi, 1993: XI) bakışını göstermektedir.

Yukarıda genel sözlüklerden ve atasözü sözlüklerinden bir kaçının atasözleriyle ilgili tanım ve kısa açıklamaları verildi. Bunların dışında, atasözlerini değişik konu başlıkları dâhilinde ele alan birçok bilimsel inceleme yapılmıştır. Mesela, Türk atasözlerinin tarihi yönüne temas eden birçok çalışma mevcuttur: Atalar sözünün ilk kaynağını, 20 kadar atasözünü barındıran Orhun Abidelerinin (Sarıkaya, 2019:745) teşkil ettiği, Tonyukuk ve Taryat/Terhin anıtlarında da kağan seçimini anlatan iki atasözünün (Sertkaya, 1999:235) bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Divânü Lügâti't-Türk ve Kutadgu Bilik gibi eserlerde de birçok atasözünün mevcut olduğu (Tıraş, 2016: 136) bilinmektedir.

Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Öğütlü, Yeniköy, Çimenli ve Balıklı köylerindeki meskûn mahallerde ve tarımsal alanlarda bulunan semt isimlerinin tespitini ve yöre insanın sosyokültürel sözvarlığını ele alan bir ağız derlemesi yürütmekteyiz. Bu çalışma sırasında ve bu çalışmanın öncesinde, tespit edilen kelimeler ve özellikle kalıplaşmış unsurlar olarak da tanımlanan atasözleri, deyimler (Aksan, 2011:79-81), atasözü değerindeki özlü sözler, bilmece, mâniler elden geldiği kadar yazılı metin hâline dönüştürüldü. Bilindiği üzere atasözleri, atasözü değerindeki özlü sözler ve deyimler istenildiği vakit kayıt altına alınabilecek diğer söz varlıkları gibi değildir. Ayrıca bunlar, bir ağız çalışması süresi içinde de kaydedilemeyecek kadar uzun zaman gerektiren unsurlardır. Çünkü bu sözler olaylara, hatıralara, sohbetlere, düşün merasimlerine, tarla tump çalışmalarına, yöredeki kış hazırlıklarına, küskünlüklere, barışmalara, kırsal alanda yaşanan çeşitli olaylara, ekme biçme faaliyetleri başta olmak üzere bazı meteorolojik tecrübeler ve işaretlemelere; ay, güneş ve gözle görülebilen gök cisimlerinin hareketleriyle ilgili birçok fiile dayalı olarak ortaya çıkan durumlar sonucunda elde edilmiş veya olayların akışına ve vaziyetine göre çoğunlukla ilk kullanıcı bilinmeyen kişilerce ihdas edilmiş sözlerdir. Mesela; bazı seneler henüz kışın soğuk ve karlı havasını üzerinden atamamış mart ayı, “*Eski huylarımı elime almayalı, olur olmazlar toklu sahibi oldu.*” dermiş. Hayvancılık alanındaki birtakım zorlukları anlatan bu özlü söz; tedbir almaları noktasında çiftçilere önemli mesajlar verirken, bazı mecaz kullanımları da insanların istifadesine sunmuştur. Bundan dolayıdır ki atasözü, deyim, mâni, bilmece ve özlü sözler vb. dilin söz varlığına önemli katkılar sunan bu unsurların tespiti uzun bir zamanı kapsamaktadır.

Ayrıca çoğunluğu, hayatını köyde geçirmiş yaşlı kesim tarafından kullanılan bu mahallî atasözleri, maalesef aynı yörede yaşayan gençlerin önemli bir kesimi tarafından bilinmemektedir. Bu da, söz konusu çevrede *yeni yetme* (toy, acemi, tecrübesiz kişi) diye tabir edilen gençlerin medya kültürüne olan meyilleri ve çeşitli vesilelerle yöreden uzak kalmaları, mahallî kültüre hak

ettiği önemi verememeleri, köy hayatını gerektiği kadar tanımamaları veya sevmemeleri gibi birtakım gerekçelerden doğmaktadır.

Ele alınan bu özlü sözlerin orijinallik durumu; elimizde bulunan 10'dan fazla atasözü sözlüğü, konu ilgili çeşitli kaynaklar ve bilgisayar taramalarıyla gözden geçirilmiştir. Ortaya çıkan sonuçlara göre bunların önemli bir kısmı, metin ve anlam yönünden az karşılaşılan yapıda olup, büyük çoğunlukla çalışma yapılan yörede kullanılmaktadırlar. Burada tespit edilen atasözü değerindeki özlü söz, deyim, mâni, bilmece ve kelimelerin dışında, daha ne kadar dil malzemesi olduğunu ortaya çıkarmak için çok geniş çaplı derlemeler yapmak gerekir.

Atasözleri, deyimler ve dilin söz varlığını oluşturan diğer ögeler yaşanan coğrafyanın çeşitli özelliklerine ve hayat şartlarına göre bölgeden bölgeye, yöreden yöreye, bazen köyden köye değişiklikler gösterebilmektedirler. Mesela; yöremizde birbirine 4-5 km. uzaklıktaki köyler arasında bazı kelimelerin farklı telaffuz edildiğini gözlemlenmiştir: *Halit* ismi için bir köyde *Helit*, diğerinde *Halit* bir başka köyde nadiren de olsa *Helidik* şeklinde telaffuz edilmektedir. Hatta aynı köyde bile, bazı arazi ve yer isimlerinin kullanımında az da olsa kimi farklılıkların bulunduğu görülmektedir. Bu ve benzeri telaffuzlar çoğunlukla yaşlılar tarafından dile getirilirken, köylerde yaşayan gençlerin çoğu bu tür sözlü kullanımları bilmemektedirler.

Atasözleri, deyimler ve diğer kalıp ifadeler söz varlığının artırılması ve geliştirilmesi bakımından dilin yan kolları olmalarının yanında, Türk kültürünün nesilden nesile aktarılmasında da çok önemli görevler üstlenmektedirler. Ancak, kültürel hayatının önemli unsurlarından olan örf ve âdetlerden çoğu fırtınaya tutulmuş kuru yapraklar gibi hızla savrulmakta, verimsizleşmekte ve zamanla unutulmaktadırlar. Kültürel değerlerin bu denli bir erozyona uğramasında birçok etken bulunmaktadır. Mesela; geleneklere yeteri kadar değer verilmemesi, bazen bunların icaplarının yerine getirilmesinin zor olduğu anlayışı, modernizm dayatmaları gibi hususlar sayılabilir.

Terk edilen veya unutilan her gelenek, her atasözü ve özlü sözlerle birlikte kaybolan bir sürü kelime vardır. Bu hususa örnek teşkil eden birçok kelime kayıt altına alındı. Ancak dildeki aktif kullanımlarını kaybeden bu kelimeleri tespit etmek bir hayli zor olduğu için miktarları hakkında kesin bir rakam vermek mümkün değildir. Bunun için uzun bir süre yörede yaşayan halkın arasında bulunmak, kültürel yapılarını tanımak, geleneklerini bilmek, onlarla iyi bir diyalog içinde bulunmak gerekir ki daha verimli ve sağlıklı bir tarama çalışması yapılabilsin ve nisyana terk edilen bu söz varlıklarının tespiti tam olarak yapılabilsin.

Atasözleri; toplumbilim, ruhbilim, eğitimbilim, ekonomi, felsefe, tarih, ahlak, folklor gibi toplumsal dinamikleri ilgilendiren birçok konuda söyleyiş güzelliği sunan kalıplaşmış sözlerdir. Atasözlerinin kelimeleri belli bir kalıp içinde sıralanmış ve sağlam cümleler halinde ifade edilmişlerdir. Bu yerleşik yapıların devam etmesi için bunların sözdizimlerinin bozulmaması

gerekir. Atasözlerinin büyük çoğunluğu bir, az bir kısmı da iki cümleden meydana gelir. Atasözleri hayatımızın hemen her alanıyla ilgili olarak söylenmiş öğütleri ve kuralları ihtiva eden ölçülü sözlerdir. Ayrıca atasözlerinde mecaz başta olmak üzere, çeşitli edebî sanatlar da bulunmaktadır.

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmada, öncelikle atasözü kavramı ve muhtevası üzerinde durulmuş, ardından Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Öğütlü köyü ve çevresindeki köylerde yapılmakta olan ağız derlemesi malzemesinden alınma mahallî 18 atasözünün kısa bir incelemesi yapılmıştır.

3. Konunun İncelenme Durumu

Başta dinî unsurları (Alkayış, 2009:287) ve diğer kültürel değerleri kendine temel kaynak kabul eden atasözleri; ilk söyleyeni bilinmediğinden, toplumun ortak dil değerlerinden biri olma konumunu kazanmış olup temelde bir kutsal ifadeye, bir özlü söze, bir özdeyişe dayanır. Aşağıda verilen atasözü değerindeki mahallî sözlerin her biri, konuyla ilgili veriler dâhilinde araştırılmış, benzerleri ve farklı kullanımları göz önünde bulundurularak ele alınmıştır.

Derleme çalışmaları kapsamında, yöremizde sıkça geçen ve büyük çoğunluğu yalnızca yaşlı kesim tarafından kullanılan bu mahallî atasözleri, deyimler, kelimeler, kelime grupları semt ve arazi isimleri hakkında yapılan tespitlerden seçilen mahallî atasözleri üzerinde özellikle durulmuştur. Belirlenen bu sözlerin açıklamaları yapılırken, karşılıkları mevcut literatürde bulunamayan kelimelerin anlamları, canlı kaynaklara müracaat edilmek suretiyle verilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu çalışmalar yapılırken yöremize coğrafi ve kültürel yakınlığı sebebiyle Erzincan'da kullanılan atasözleri ve deyimler de göz önünde bulundurulmuştur. Kelkit ilçesi Öğütlü köyü ve civar köylerde geçen yerel atasözlerinden 18'inin açıklamaları aşağıda belli bir sıraya göre verilmiştir. Açıklamalarda geçen *söz* ve *atasözü* kelimeleri yaklaşık aynı anlama gelecek şekilde birbirinin yerine kullanılmıştır. Ele alınan 18 atasözünün her biri için; mevcut atasözü sözlükleri ve bilgisayar taramaları elden geldiğince yapılmaya çalışılmış, tekrarlardan kaçınılmış ve aynı olanlar aşağıdaki listeye dâhil edilmemiştir.

4. Mahallî Atasözleri

1. Acemi tosun gem kırar. Türkçe Sözlük'te, "Atı yönlendirmek için ağzına takılan demir araç." şeklinde tanımlanan *gem* kelimesi, yöremizde *düven* karşılığı olarak kullanılmaktadır. Henüz koşuma alıştırmamış ve hamı çıkarılmamış (kış uyuşukluğunu üzerinden atamamış) *tosun* gеме koşulursa, onu harmanın dışına taşıyarak kırabilir, söze verilen temel karşılık budur. Bu söz, mecazî olarak da; 'bir işin, bir görevin veya bir makamın beceriksiz ve ehliyetsiz kişilere verilmesi sonucu doğabilecek olumsuzlukları ve muhtemel kayıpları' ifade etmektedir.

2. Acıkırım diye helaya gitmez. Bu atasözü, daha çok eli cebine gitmeyen cimri kişiler için kullanılır. Ayrıca bu atasözü; her şeyi inceden inceye hesaplayarak hareket eden tedbirli

insanların durumu anlatmak için de kullanılmaktadır. Bu sözü açıklayan diğer bir özlü söz de derleme sahasında sıkça geçen, “*Annesi cebini sırtına dikmiş, eli kavuşmuyor.*” kalıp ifadesi olabilir.

- 3. Beyim bana bir çorba göndermiş boz ayran ondan iyi, ben de ona bir tarla sürdüm hozan ondan iyi.** İnsan, genellikle yaptığının karşılığını görür; yani bir işten, bir yatırımdan alacağı sonuç, o işe verdiği değerle doğru orantılıdır. Bu sözün anlamdaşları olarak; ‘*ne ekersen onu biçersin, başkalarına nasıl davranırsan öyle karşılık görürsün*’ ifadeleri ele alınabilir.
- 4. Aklı olmayanın sefası boldur.** Bu sözde bir aşağılama, beğenmeme ve suçlama vardır. Ayrıca bu söz, yaptıkları işlerde akıllarını kullanmayıp daha çok hisleriyle hareket etmeleri sonucu sürekli problem üretenler ve bundan pişmanlık duymayanlar için de kullanılmaktadır. “*Akıllı olup âlemin kahrını çekme, deli ol âlem senin kahrını çeksin.*” kalıp ifadesi de bu sözün anlamını desteklemektedir.
- 5. Akşam yediğin yiter, sabah yediğin biter.** Bu söz; akşam yemeğinin pek de faydalı olmadığını veya bir bakıma kayıp olduğunu, sabah yenen yemeğin ise çok daha faydalı olduğunu, insanı sağlıklı kıldığını belirterek ölçülü beslenmeyi tavsiye etmektedir.
- 6. Anahılar atlanır, anasızlar her çileye katlanır.** Bu sözde; annesi sağ olan ve onun çok güçlü annelik duygusunu ve desteğini üzerinde hisseden çocuk, kendini huzurlu ve mesut olarak görür. Ancak annesini kaybetmiş olan çocuk, birtakım maddi imkânlarla sahip olsa da genelde kendini mutsuz hisseder. Şekil yönünden mevcut söze benzemese de, anlam bakımından yakın benzerlik gösteren, “*Analı kuzu, kınalı kuzu.*” atasözünü açıklayıcı bir örnek olarak alabiliriz. Ancak bu atasözü bazı kaynaklarda, “Annesi sağ olan çocuk bakımlı, giyimli, temiz, süslüdür. Annesi ölmüş olan çocukta bakım, giyim, temizlik, süs bulunmaz” (Aksoy, 2019:146) şeklinde anlamlandırılırken diğer bir kaynakta ise, “Anası sağ olan çocuk bakımlı; giyimi, kuşamı yerinde ve süslüdür” (Ayverdi, 1993:215) karşılığı verilmiştir.
- 7. Arkıtan yukarıda tarlası var.** Temel anlam olarak; sulama arkının yukarısında bulunan, susuz ve verimsiz tarladan bahsedilmektedir. Bu söz; işlerini, belli bir akıl ve düşünce süzgecinden geçirmeden, ehil kişilerle istişare etmeden, doğabilecek zararları hesaplamadan rastgele ve mantık dışı hareket edenler için kullanılmaktadır.
- 8. Aşı taşana gülme, belki kepçesi yok savura.** Bu söz, insanları küçük görmenin veya onların maddi ve manevi durumlarını tanımadan haklarında karar vermenin doğru olmadığını bildirmektedir. Ayrıca, burada yokluktan ve imkânsızlıktan ötürü sıkıntı çekenlere karşı da olumlu davranmak gerektiği düşüncesi de dile getirilmiştir.
- 9. Bu sırım nereden, şu yatan gönenden.** Bu atasözünde geçen sırım kelimesi; özellikle daha sağlam olmasından ötürü manda gönünden yapılarak sicim gibi kullanılan deri parçası anlamındadır. Bu

...

(akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

sözde; birtakım davranışları sebebiyle birilerini beğenmeme, kabullenmeme, küçük görme gibi bir anlayış vardır. Ayrıca bu atasözü, evlenme aşamasında olan gençlerin birbirlerini beğenmemeleri hâlinde, bunu karşı taraf için bir suçlama veya küçük görme aracı olarak kullandıklarını da ifade etmektedir.

10. Bu yaştan sonra gelen oğlan, fırın kapısı bekler. Bu atasözünde ileri yaşlarda çocuk sahibi olanın, yaşlılığından veya maddi imkânsızlığından ötürü çocuğuna karşı olan sorumluluklarını yerine getiremeyeceği anlayışı bulunmaktadır. Bundan dolayı onun ileride yaşaması muhtemel zorlukları ifade etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca bu söz, işleri ertelemeyen zamanında yapmak gerektiğini de anlatmaktadır.

11. Çarığı çamur olmayanın teknesi dolmaz. Bu atasözünde; çalışmanın önemi üzerinde durularak bir sebebe bağlı olmadan hiçbir şeyin kendiliğinden kazanılamayacağı anlatılmaktadır. Çünkü her şey, ancak belli bir emek ve mesai karşılığı elde edilebilir.

12. Çınarım çınarım, seni beşik dibinde sınarım. Bu atasözü temel anlam olarak; gelinin kendini ispatlaması ve becerilerini ortaya koyabilmesinin öncelikle doğuracağı çocuğa nasıl annelik yapacağına bağlı olduğunu ifade eder. “*Kızı kızken görme, gelinken gör; gelinken görme beşik ardında gör.*” atasözü de anlam bakımından bu sözü desteklemektedir.

13. Değirmenin boğazına parça atsan, bütün çıkar. Bu söz, insanın genelde mücadeleci bir yapıya sahip olduğunu; bazılarının karşılaştıkları zorluklar ve sıkıntılar karşısında hiçbir yılmılık göstermeden büyük bir azimle yol almaya çalıştıklarını, hatta bütün olumsuz şartlara rağmen işlerini eksiksiz yapma kararlılığı içinde olduklarını ifade etmektedir.

14. El insanın ağzından sözünü alır, karnından közünü almaz. Burada sır saklamanın öneminden bahsedilmektedir. Sır saklamak insan aklının ve iradesinin tecrübe edilmesidir. Sır başkasına söylenirse hem ifşa edilen sırrın, hem de kendisine söylenen kişinin esiri olunur. Başkaları, çoğunlukla dertlerimizi paylaşmaya değil, sırrımızı öğrenerek bizi etkileri altına almaya gayret ederler. Ayrıca kişi kendi sırrını saklamasını beceremezse, başkaları hem onun sırrını ifşa eder, hem de derdiyle dertlenmez.

15. İki karga bir kurut için dövüşüyor, kurut da elin. Cümlede geçen *kurut* kelimesi; çökelek, yoğurt, kaymak gibi süt ürünlerinden, çeşitli geometrik şekillerde yapılarak güneşte kurutulan geleneksel bir besin maddesinin ismidir. Bu atasözü hakları olmadığı hâlde, bazı insanların kendilerine ait olmayan bir malı veya bir meblağı elde etmek için aralarında kıyasıya mücadele ettiklerini anlatmaktadır.

16. Kime verdimse aş, ondan yedim taş. Bu sözde yapılan iyiliklere, çoğunlukla kötülükle karşılık verildiği tezini ele alınmıştır. Ayrıca bu atasözünde, insanlara karşı bir güvensizlik ve bedbinlik hissi de bulunmaktadır, Bu atasözünün anlamını desteklemek için, “*İnsanoğlu hilebazdır; kimse*

... (akademik, hakemli, indexli, uluslararası dergi)

bilmez fendini, her kime iyilik edersen, sakla ondan kendini." şeklinde ifade edilen bu özlü sözden de yararlanılabilir.

17. Sarı inek dağdan gelene dek, kara tavuk misafiri ağırlar. Bu söz, bir an önce menziline ulaşmak için gitmek zorunda bulunan misafire ikram için; ele edilmesi zaman alacak tedariklere göre değil, evde hazır bulunan yiyeceklere göre hareket etmek gerektiğini açıklamaktadır. Çünkü bazı işler tehir edilmeye gelmezler, bunların icaplarını vakit kaybetmeden mevcut imkânlar dâhilinde yerine getirmek gerekir.

18. Yazın yayla yaylayanın kışın mızık dar olur. Cümlede geçen *mızık* kelimesi can, gönül karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bu atasözünde; yaz aylarını hiç çalışmadan ve gelecek tedariki yapmadan yan gelip yatarak geçiren kişinin, hazır bir meblağı da yoksa kışın sıkıntı çekmesinin kaçınılmaz olacağı ifade edilmiştir. Ayrıca yapılması gerekenleri zamanında yerine getirmeyenin birtakım yaşaması da kaçınılmazdır.

SONUÇ

Bu çalışmada, atasözleriyle ilgili tanım ve açıklamalar verildikten sonra Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Öğütlü köyü ve çevresindeki köylerde kullanılmakta olan atasözü değerindeki özlü sözlerden 18'i ele alındı ve kısaca açıklamaları yapıldı. Bu sözlerde geçen kelimelerin kökenlerine bakıldığında, atasözlerimizin genelinde olduğu gibi, bunların da tamamına yakınının; dilin söz varlığının önemli bir bölümünü teşkil eden fiil kök ve gövdeleri, zamirler ve sayılar gibi Türkçe asıllı olduklarını, milli ve orijinal karakterlerini korudukları anlaşılmaktadır.

Yukarıda açıklamaları verilen 18 özlü sözde bir işin ehline verilmesinin önemi, cimrilik, bir tarlaya veya bir işe yapılan yatırımın karşılığını alma, aklını kullanıp kullanamama, işlerin zamanında yapılmasının faydaları, bir şeyi veya kimseyi özüne göre değerlendirme, yapılan iyiliğin çoğunlukla karşılıksız kalması, sağlıklı beslenme, çaresizliğin getirdiği sıkıntılar, çalışmanın önemi, sır saklama, eldeki imkânları yerli yerinde kullanma, cesaretli olma vb. konulara değinilmiştir. Bu değerlendirmeler; atasözlerinin, diğer özelliklerinin yanında birer hayat rehberi olduklarını da göstermektedir.

Yöremizde yapılan tespitlerde, atasözleri başta olmak üzere henüz kayıt altına alınmamış bir hayli dil malzemesinin bulunduğu görülmüştür. Özellikle ileri yaştakiler tarafından bilinen ve kullanım sıklığı çok düşük olan bu dil unsurlarının genel dile aktarılması önem arz etmektedir. Çünkü yazılı kayıtlar oluşturulamazsa, bir zaman sonra bunları nakledecek canlı kaynak kalmayacağından, millî kültürün özünde yer alan bu güzelim söz varlıkları unutulmaya mahkûm olacaklardır.

Yapılan tespitlerde yaşlıların dışındaki yöre halkının, özellikle gençlerin büyük kısmının, nesiller arası kültür aktarımının önemli vasıtalarından biri olan mahallî atasözlerinin çoğunu

bilmedikleri görülmüştür. Kültürel devamlılığın sağlanması hususunda önemli katkılar sağlayabilen bu kalıp ifadelerin ve diğer söz varlığı unsurlarının genç nesillere kavratılması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Aksan, D. (2011). *Dil, Şu Büyüklü Düzen*. Ankara: Bilgi Yay.

Aksoy, Ö. A. (2019). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 1 Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yay.

Alkayış, M. F. (2009). Dini İçerikli Atasözleri Üzerine. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, Sy. 287-292.

Aydoğan, R. (2019). *Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü*. Ankara: Evrensel İletişim Yay.

Ayverdi, S. (1993). *Türkçenin Nakışlar Atasözleri-Deyimler Tekerlemeler-Bilmeceler*, (Yetiş K. haz.). İstanbul: Kubbealtı Neşr.

<https://forum.donanimhaber.com/gumushane-kelkit-yoresel-sozcukleri-ilgi-cekici--33378890>.

Maurice D.-Marcel C.-Maurice L. (1972). *Dictionnaire du Français Vivant Bordas*, Paris: Bordas.

Sarıkaya, M. E. (2019). Türk Atasözlerindeki Sosyo-Dini Motifler; *Divanu Lügati't-Türk Örneği*, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.19, Sy. 747-757.

Sertkaya, O. F. (1999). Eski Türklerin Kağan seçimi Üzerine Göktürk Yazıtlarındaki İki Atasözü, *İlmi Araştırmalar*, 8. Sy.233-240.

Şemseddin S. (1998). *Kamûs-ı Türkî*, İstanbul: Alfa Yay.

TDK Türkçe Sözlük (2005). Ankara: TDK Yay.

Tıraş, Y. C. - Ertürk, H. İ. (2016). Dede Korkut Kitabında Geçen Atasözlerinin Anlamsal İncelemesi ve Türkiye Türkçesindeki Eş Anlamlıları, *Journal of Turkish Language and Literature*, 2/4, Sy. 135-150.

Tombul, M. (2014). *Erzincan Yöresi Atasözleri*, Erzincan: Erzincan Valiliği Kültür Yay.

Yıldırım, A. (2019). *Yeni Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü- Açıklamalı Örnekler*, İstanbul: Çevik Matbaacılık.